

Роль контексту у вмотивованості вторинних номінацій – звертань

І. В. Трищенко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: itryshchenko@hotmail.com

Paper received 28.01.20; Accepted for publication 12.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-217VIII65-15>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню специфіки функціонування вторинних номінацій-звертань в художньому тексті. Такі звертання розглядаються в межах стилістичного прийому антономазії. В статті виокремлюються різні види вмотивованості вторинних номінацій-звертань, а також характеризуються ознаки, які були покладені в основу вказаних перейменувань. Субъектом вторинних номінацій-звертань можуть виступати мовець, адресат і навіть третя особа. Окрім цього аналізуються способи експлікації мотивів вибору ознаки для переносного вживання номінацій-звертань і встановлюється ступінь їх експліцитності.

Ключові слова: контекст, звертання, вторинна номінація, вмотивованість, експліцитність мотивації.

Серед універсальних лінгвістичних категорій чільне місце посідає адресатність мовлення. Представляючи основний засіб вираження цієї категорії, звертання постійно знаходилися в центрі уваги дослідників. Вони розглядалися в структурно-семантичному (Ю.Д. Апресян., О.Г. Ветрова, В.Є. Гольдин, М.А. Олікова, Дж. Лич, М. Шорт), прагматичному (Н.Д. Арутюнова, М.М. Бахтін, Почепцов Г.Г., М.Л. Прет, С.К. Левінсон) та соціолінгвістичному аспектах (Р. Браун, М. Форд, А.М. Монтомері, С.М. Ервін-Тріп). Але їх експресивний потенціал в якості вторинних номінацій ще не знайшов повного відображення в науковій літературі. Ось чому метою даної статті є дослідження впливу контексту на функціонування даних звертань в художньому тексті та розкриття їх експресивних можливостей на матеріалі класичних і сучасних творів англійських письменників [2,3,4,5,6,7]. В ході даного дослідження застосовувались методи семантичного, функціонального прагматичного та контекстуального аналізу.

При актуалізації стилістичних прийомів, які базуються на вторинній номінації (перейменуванні), важливу роль відіграє контекст. Переносне вживання імен адекватно сприймається тільки в певному контексті. Як зазначає Г.В. Колшанський “возникновение и существование переносного значения в языке настолько тесно связано с контекстными условиями его употребления, что можно с полным правом говорить о том, что тропы — это родное дитя контекста” [1, с.106]. Найбільш повному розкриттю значень імен у складі стилістичних прийомів, які базуються на вторинній номінації сприяють різні типи контекстів. Межі контексту, достатнього для адекватного розуміння вторинних номінацій-звертань, можуть варіюватися від одного висловлювання (мікроконтекст) до декількох суміжних висловлювань або мати дистантний характер (макроконтекст). При переносному вживанні в якості звертань імен історичних осіб та літературних персонажів потрібен контекст, який виходить за межі даного окремого твору. В такому випадку автор передбачає наявність читача певного обсягу фонових знань.

В результаті аналізу цілої низки прикладів зі вторинними номінаціями звертаннями можемо стверджувати, що існує декілька видів їх вмотивованості, а саме: об'єктивна, асоціативна (суб'єктивна) та мовленнєва. Під об'єктивною — ми розуміємо мотивацію, що базується на ознаці, яка об'єктивно притаманна адресату або характеризує його.

(1) Ellie (groaning) Oh! Even the hair that ensured him is false! Everything is false!

Mrs. Hushabye. Pull it and try/Other women can snare men in their hair; but I can swing a baby on mine. Aha! You can't

do that **Goldilocks**. (J.B. Shaw)

(2) "There is no supposition about what he's done. He went to Alcazar Arms at eight fifteen tonight and throttled Ruby Rose Reading to death, **Angel Face**." And that was the first time I heard myself called that. (C. Woolrich)

(3) 'Hello there, **Joshua**', he said or rather shouted, that being part of the theatrical pose. 'God you've got a lovely part. Out of this world'. (J. Braine)

В першому прикладі такою ознакою є золоте волосся дівчини а в другому - приваблива зовнішність. В третьому прикладі режисер-постановник аматорської вистави вітає адресата, звертаючись до нього на ім'я того персонажа, якого він буде грати. Нам зрозумілі мотиви використання мовцем даного імені завдяки інформації адресата про його участь в цій виставі на попередніх сторінках твору. В даному випадку контекст, необхідний для розуміння звертання включає декілька сторінок художнього тексту.

Асоціативна або суб'єктивна мотивація передбачає виникнення у мовця (номінатора) різноманітних асоціацій, які спонукають його до вживання вторинних номінацій-звертань. Наведемо декілька прикладів:

(4) He called them all killers. "Hi-ya, **Killer**," he would say to Sam.... "Look, **Killer**," he'd say to Dopey, "I got a horse in this next race that's a clinch." (V. Saroyan)

(5) Bending to switch off the light, I continued the motion and attempted to kiss him. ... My lips fell on the creased space of skin just beside one corner of his mouth. "O.K., **frog**," I said.

(6) "**Red Chief**," said I to the kid, "Would you like to go home?" "Aw, what for?" says he. "I don't have any fun at home. I hate to go to school. ... You won't take me back home again **Snake-eye**, will you?" (O. Henry)

(7) Billy. Smooth move, Norman. Norman. Thanks, **cool breeze**. That's a give talk, Ethel.

Приклад 4 взято з оповідання В. Сарояна "Миша." [5] Події відбуваються у середовищі занепастих, нікому не потрібних людей, які опинилися на дні і майже втратили людське обличчя. Власні невдачі та приниження породили в них не співчуття до ближнього, а жорстокість і презирливість до слабого. Своїми словами та вчинками вони вбивають все людяне в собі та в інших. Ось чому головний герой цього оповідання на ім'я Миша (воно символізує його загнаність та затравленість) називає їх убивцями, хоча знає їх справжні імена. Ці імена подаються для контрасту в авторському введенні прямої мови. Спочатку слово "вбивці" зустрічається в авторському тексті як звичайне ім'я. Потім воно лунає в якості антономазій-звертань, позначаючи різних адресатів. Для мовця (номінатора) вони є представниками одного клану, страшної руйнівної сили. На його думку,

вони не мають права на звичайні людські імена. В даному контексті в позиції звертання це слово зберігає свою негативну конотацію, тобто адгерентна конотація не протиставляється інгерентній. Вживаючи згадані антономасії-звертання, мовець висловлює негативне ставлення до адресатів, протест проти їх жорстокості.

В прикладі 5 мовець адресує зоометафоричне звертання своєму прийомному сину. Незадовго до цього він розповідав хлопчику казку власного авторства про незвичайне та кумедне жабенятко. А незграбний, беззахисний хлопчисько-підліток асоціюється у мовця із жабенятком з казки. В даній ситуації метафоричне звертання має позитивні конотації. Про це свідчить дія мовця, яка передусе звертанням та виражається дієсловом "kiss".

В прикладі 6 субектом вторинної номінації-звертання є хлопчисько, якого два інших персонажа викрали з метою отримати викуп. Але хлопчику сподобалась така ситуація, і він не хотів повертатися додому. Він затіяв гру в індіанців і вигадав собі та своїм викрадачам індіанські імена. Дані антономасії-звертання створені хлопчиком за аналогією з іменами індіанців, які траплялися йому в книжках.

В прикладі 7 представлена ситуація спілкування діди і онука-підлітка. Вони знаходяться в човні на озері. Жвавий, непосидючий онукасоціюється у діда з легким вітерцем, який віє над озером. Ось чому дід вживає таке метафоричне звертання.

При мовленнєвій мотивації стимулом для мовця-номінатора слугує попередня репліка співбесідника або якась її частина. Наприклад:

(8) "Oh, brother, I'm clean," Hall said. "I wish I always so clean as I am on this one. I'm so clean, I glisten, I shine. I gleam." ... They started for the door. At the door Carella turned. "O. One more thing, **Sun God.**" (E. McBain)

В цьому прикладі метафоричне звертання-антономасія зустрічається в діалозі колишнього в'язня та інспектора поліції. Антономасія-звертання вживається інспектором і є реакцією на слова співбесідника, який намагається довести свою повну непричетність до розслідуємої справи. Інспектор не може не підколоти співбесідника, який є далеко не таким чистим і бездоганим як це удає. В основу перейменування мовець (інспектор) покладає ознаки виражені в мові співбесідника синонімічними дієсловами "glisten", "shine", "gleam". В даній ситуації антономасія-звертання звучить саркастично, уїдлимо.

В контексті звичайної експлікуються мотиви обрання ознаки, яка лежить в основі перейменування або подається інформація, завдяки якій читачу стають зрозумілими мотиви та наміри мовця. Така інформація зустрічається як в авторському тексті, так і в мовленні персонажів.

(9) Louise. ... You know I must give you a name. 'Walter' is much too formal. Wait. Of course. (She gets an idea from Walter's spectacles). Clive's Jou-Jou, so you can be **'Hibou'**. Perfect. **Hibou, the owl.** (To Clive) He looks rather like an owl, doesn't he? (P. Shaffer)

В цьому прикладі намір героїні п'єси зробити своє спілкування з іншим персонажем менш формальним і вигадати для нього жартидливе прізвисько експлікується в її репліці. А мотив вибору ознаки для перейменування представлено в авторській ремарці і має знижений, розмовний характер. На одальших сторінках п'єси дане ім'я вживається як пряме звертання.

(10) Around a corner we looked at a short dirty wop in a

purple silk shirt who sat in a wired-together office chair. Red stepped behind him noiselessly. He said gently: "Hi, **Shorty.** How's all the bambinos?" (R. Chandler)

(11) He laughed lightly. "Go back to your post, **Slim.** I'll look into this." He moved lazily in front of me and the tall one appeared to fade into the dark. (R. Chandler)

В прикладі 10 в передтексті подано опис зовнішності і вказана та ознака адресата, на базі якої утворюється антономасія-звертання в наступній репліці одного з персонажів.

В прикладі 11 така ознака зовнішнього вигляду адресата представлена в постексті після репліки персонажа, яка містить антономасію -звертання.

Вмотивованість вибору ознаки у вторинних номінаціях-звертаннях може експлікуватися за допомогою порівняння. Номінатор-мовець вживає антономасії-звертання, коли не знає імя адресата або коли намагається висловити в образній, експресивній формі своє ставлення до адресата, дати оцінку тим чи іншим його якостям, деформалізувати спілкування (покепкувати або поіронізувати над адресатом). В першому випадку перейменування відбувається, як правило, на основі характерної ознаки зовнішності. В другому випадку можливості для вибору ознаки, яка лежить в основі перейменування, значно ширші.

(12) ... He had a chin like one of the Smith brothers or both of them — all whiskers and all hair and eyebrows. "Listen, **Feather-Face.**" I pound his ribs gentle like with the automatic. (T. Williams)

(13) She said quite simply to me, "You look more like a prince. I must call you **Prince Charming.**" ... "You taught me what reality really is. You had made me understand what love really is. My love! My love! **Prince Charming!**" (O. Wilde)

(14) Tom. ... He knew of my secret practice of retiring to a cabinet of the wash-room to work on poems when business was slack in the warehouse. He called me **Shakespeare.**

...If he did remember Laura, it was not as my sister, for when I asked him to dinner, he grinned and said, "You know, **Shakespeare,** I never thought of you as having folks." (T. Williams)

В прикладі 12 оповідачем є мовець-номінатор. Спочатку він подає опис зовнішності незнайомця і використовує для цього порівняння. Потім вже в прямій мові він перекдає за допомогою звертання свою реакцію на дану зовнішність, негативне ставлення до адресата. Мовець згадується з адресатом у конфліктній ситуації. При звичайному спілкуванні мовець скоріше за все вжив би будь-яку нейтрально-ввічливу форму звертання. В подальшому перенесене ім'я, яке прозвучало як звертання, стає найменуванням персонажа на протязі всього твору. Окрім характеризуючої та експресивної функції, звертання актуалізує тут і ідентифікуючу функцію.

В прикладі 13 номінатором також є мовець. Але експлікація вмотивованості перенесеного імені, яку надав мовець, лунає в переказі адресата. Вживаючи дане звертання, мовець прагне висловити своє захоплення адресатом, передати піднесеність почуттів стосовно нього. Якщо в прикладі 12 антономасія-звертання вживається безпосередньо після мотивування, то в прикладі 13 іх дистантне розташування.

В прикладі 14, як і в прикладі 12, оповідь ведеться від першої особи. Відмінність полягає в тому, що тут оповідачем виступає адресат. В даній ситуації адресат подає інформацію, яка експлікує мотиви вживання

перенесеного імені номінатором-мовцем. В подальшому це ім'я неодноразово лунає як звертання безпосередньо з вуст мовця.

Суб'єктом вторинної номінації-звертання може виступати не тільки мовець, але й адресат. Мається на увазі, що спочатку вторинна номінація лунає з вуст адресата. Він підказує співбесіднику оказіональну номінацію, яка відповідає, на його думку, даній ситуації спілкування. Потім співбесідник повторює цю номінацію (перенесене ім'я) в звертанні. Окрім мовця і адресата, номінатором може бути третя особа (особи).

(15) "I'll eat anything. **Iron Guts** they used to call me." "That's lovely, I'll always call you **Iron Guts**. Take these sandwiches in there too, **Iron Guts**. And the pickles. We'll have a proper do!" (J. Braine)

(16) "Yeah," I said. "I didn't catch the name." "Call me **Sunset**. I'm always moving west. Think he'll stay clammed?" I laughed. "Okay, **Sunset**. I'm satisfied you're cagey. We could go on like this for weeks." (R. Chandler)

(17) "You'll be – why – a strong man some day, **Isley**," said Bob, landing the bucket. "Why did they call yer **Isley** for?" queried Bob, as they resumed their seats. "It ain't your real name, is it?" "No, my name's Harry. A digger useter say I was a isle in the ocean to father 'n then I was nicknamed **Isle**, 'n then **Isley**."

В прикладі 15 наводиться фрагмент діалогу молодого чоловіка зі своєю дівчиною. Намагаючись пожартувати і показати свою невибагливість стосовно їжі, молодий чоловік згадує своє прізвисько, яке відображає цю його рису. Дане прізвисько представляє собою метонімічну антономасію, бо в основі перейменування лежить відношення "частина-ціле." Експресивності прізвиська сприяє поєднання в ньому слова "iron" в переносному значенні і просторічного "guts", яке має знижене стилістичне забарвлення. Дівчині подобається це прізвисько і вона вживає його у звертанні до хлопця, щоб підтримати його жарт.

В прикладі 16 співбесідники не знайомі. Один з них пов'язаний з кримінальним світом. Він не хоче називати

своє справжнє ім'я і пропонує для звертання до нього перенесене ім'я, яке є метафоричною антономасією. В цій же репліці адресат подає мотив вибору ознаки для перейменування. Співбесідник погоджується із запропонованим іменем і вживає його у звертанні. В даному випадку спостерігаємо дію соціального фактору. Простежується обумовленість появи вторинної номінації-звертання приналежністю адресата-номінатора до певної соціальної групи.

В прикладі 17 зустрічаємо антономасію в позиції звертання, яка є постійним прізвиськом персонажа. Співбесідник розуміє, що це не справжнє ім'я, а прізвисько і цікавиться його походженням. У репліці-відповіді адресат викладає мотиви, які покладені в основу даного перейменування. Вказана антономасія-звертання має пестливий відтінок, бо приєднує зменшувально-пестливий суфікс -у. Зі слів адресата стає зрозумілим, що первісним суб'єктом цієї вторинної номінації виступає невідомо нам третя особа.

Отже в результаті проведеного дослідження можемо стверджувати, що вмотивованість вторинних номінацій-звертань розкривається завдяки контекстам різного обсягу. Аналіз мовного матеріалу дав змогу виділити три види вмотивованості вторинних номінацій-звертань в художньому тексті, а саме: об'єктивну, асоціативну (суб'єктивну) та мовленнєву. Мотивація вживання вказаних антономасій-звертань експлікується в прямій мові персонажів як в репліці мовця, так і в репліці адресата. При цьому вказується ознака, яка була покладена в основу перейменування. До того ж, ця ознака може бути представлена в авторському тексті або авторській ремарці. Доволі часто засобом експлікації ознаки є порівняння. Зустрічаються також випадки, коли мотивація вживання антономасії-звертання виводиться (впливає) з ситуації, яка описується в передтексті. Всім вказаним вище способам притаманний різний ступінь експліцитності мотивації. Найвищий ступінь спостерігається при безпосередньому поясненні в прямій мові, а найнижчий — при виведенні з ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. - М.: Наука, 1980. - 149 с.
2. Braine J. Room at the Top. - Arrow: London, 2002. - 240 p.
3. Chandler R. Farewell, My Lovely. Stories. - М.: Raduga Publishers, 1985. - 368 p.
4. McBain E. Killer's Payoff. - Allison and Busby: London, 2009. - 311 p.
5. Saroyan V. Selected Short Stories. - М.: Progress Publishers, 1979. - 464 p.
6. Wilde O. The Picture of Dorian Gray. - Kiev: Dnipro Publishers, 1978. - 232 p.
7. Williams T. The Sweet Bird of Youth and Other Plays. - London: Penguin Books, 2009. - 304 p.

REFERENCES

1. Kolshanskiy G.V. Contextual Semantics. - М.: Nauka, 1980. - 149 p.
2. Braine J. Room at the Top. - Arrow: London, 2002. - 240 p.
3. Chandler R. Farewell, My Lovely. Stories. - М.: Raduga Publishers, 1985. - 368 p.
4. McBain E. Killer's Payoff. - Allison and Busby: London, 2009. - 311 p.
5. Saroyan V. Selected Short Stories. - М.: Progress Publishers, 1979. - 464 p.
6. Wilde O. The Picture of Dorian Gray. - Kiev: Dnipro Publishers, 1978. - 232 p.
7. Williams T. The Sweet Bird of Youth and Other Plays. - London: Penguin Books, 2009. - 304 p.

Role of Context in Motivation of Address Forms as Secondary Nominations

I. V. Tryshchenko

The paper is devoted to the study of functioning of address forms as secondary nominations in literary text. The given forms of address are discussed within the framework of such stylistic device as antonomasia. The paper deals with the distinguishing between different types of motivation of such forms of address. The features that form the basis for these secondary nominations are also characterised. The speaker, the addressee and even the third person may become nominators of the secondary nominations used as address forms. Moreover, explication techniques of motives for the choice of the feature for figurative usage of address forms are analysed.

Keywords: context, forms of address, secondary nomination, motivation, explicitness of motivation.